

การศึกษาเปรียบเทียบปัญญาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน

A Comparative Study of Paññā Pāramī

in Theravada Buddhism and Mahayana Buddhism

พระครูสังฆรักษ์อนันต์กิตติ์ สัจจญาณโณ, พระมหาพจน์ สุวโจ, พระปลัดกิตติ ยุตติธโร

Phrakhrusangharak Anankit Saccañño, Phramaha Phocana Suvaco,

Phra Palad Kitti Yuttidharo

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buriram Buddhist Collage, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: b4700029@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญญาบารมีใน พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) ศึกษาปัญญาบารมีในพระพุทธศาสนา มหายาน และ 3) เปรียบเทียบปัญญาบารมีใน พระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน งานวิจัยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นศึกษาค้นคว้าจาก เอกสาร โดยสำรวจข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์เถรวาทและ มหายาน และสำรวจข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากตำราวิชาการ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้ว นำมาเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัญญาบารมีในฝ่ายเถรวาท คือ ความรอบรู้ รู้ชัด รู้แจ้ง เป็นปัญญาที่พระโพธิสัตว์ มุ่งบำเพ็ญเพื่อการตรัสรู้ และสั่งสอนสรรพสัตว์ให้เจริญในธรรม มีลักษณะเป็นความเข้าใจถึง ความเป็นอนัตตาของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เกิดจากการบำเพ็ญปัญญาของพระโพธิสัตว์ใน อดีตชาติหลาย ๆ ชาติ เมื่อสมบุรณ์จึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

2. ปัญญาบารมีในฝ่ายมหายาน ใช้คำว่า “ปรัชญาปารมิตา” หมายถึง ความรู้ เจาะในบุคคลศูนยตาและธรรมศูนยตา คือ ปัญญาในการหยั่งรู้ถึงความเป็นศูนยตาของสิ่ง ทั้งหลาย ที่พระโพธิสัตว์มุ่งบำเพ็ญมาจากในอดีตชาติ เมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ทรงมอบ หนทางการหลุดพ้นให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ตรากจวนวาระสุดท้ายเข้าสู่ปรินิพพาน

3. ในประเด็นเปรียบเทียบ ความหมายของปัญญาบารมีในเถรวาทไม่ได้จำกัด ความเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังใช้กับสาวกทั่วไป ส่วนมหายานจำกัดความแคบลงมา เฉพาะพระโพธิสัตว์เท่านั้น สำหรับปัญญาบารมีแบ่งออกเป็น 3 ระดับเหมือนกัน แต่ใช้เกณฑ์ การแบ่งต่างกัน กล่าวคือ เถรวาทมุ่งบำเพ็ญปัญญาบารมีเพื่อเข้าสู่จุดหมายสูงสุดก่อนแล้วจึง ช่วยเหลือผู้อื่น ส่วนมหายานจะมุ่งเน้นไปที่การบำเพ็ญปัญญาบารมีเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น

ได้รับบทความ: 13 มกราคม 2566; แก้ไขบทความ: 7 กุมภาพันธ์ 2566; ตอรับตีพิมพ์: 9 กุมภาพันธ์ 2566

Received: January 13, 2023; Revised: February 7, 2023; Accepted: February 9, 2023

จุดมุ่งหมายของการบำเพ็ญปัญญาบารมีทั้ง 2 นิกายนั้นเหมือนกัน ได้แก่ การบรรลุ
อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวง

คำสำคัญ: ปัญญาบารมี, พุทธศาสนาเถรวาท, พุทธศาสนาหายน

Abstract

The purpose of this research were: 1) to study the Paññā Pāramī in Theravada Buddhism, 2) to study the Paññā Pāramī in Mahayana Buddhism and 3) to compare the Paññā Pāramī in Theravada Buddhism and Mahayana Buddhism. This is a qualitative research, focusing on studying and researching documents by surveying primary sources from the Tipitaka, Commentaries and scriptures both Theravada and Mahayana. This research also explores secondary information from academic texts and related documents. Then it is presented by analytical description.

The research result found that:

1. Paññā Pāramī in the Theravada field meant enlightenment, awakening and realization. This was about Bodhisattava to perform meritorious act for enlightenment and preached all creatures. IT the characteristics meaning aimed at Anattā. The concept of Paññā Pāramī in Theravada mentioned to perform meritorious act for many lives. When it was completed, it would enlighten to become the Buddha.

2. Paññā Pāramī in the Mahayana, the word *Paramitā* philosophy meant the enlightenment in the personal *Suñyatā* and the *Suñyatā* Dharma. Both meant the wisdom of knowing the center of all things. This was about Bodhisattava to perform asceticism from the past lives. Having become a Buddha, He would point the way of liberation to all beings til the last day of his death (*Nirvāna*).

3. The comparative study found that meaning of *Paññā Pāramī* in Theravada did not define only the Buddha but was available to disciples. For Mahayana, it defined only Bodhisattvas. *Paññā Pāramī* was divided into 3 levels. But using a different criterion, Theravada Buddhism firstly aimed to practice wisdom to reach the highest destination and then help creatures later. Mahayana would focus on practicing *Paññā Pāramī* for the benefit of the happiness to creatures.

The aim of perform *Paññā Pāramī* of both group were similarity. Both group performed *Paññā Pāramī* for *Anuttarasammasambodhiñāna* and help all creatures.

Keywords: Paññā Pāramī, Theravada Buddhism, Mahayana Buddhism

1. บทนำ

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่เกิดจากความคิดหาเหตุผลของพระพุทธเจ้า เพื่อจะแก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์ทุกคน ซึ่งอาจจะมีทั้งปัญหาส่วนบุคคลและปัญหาส่วนรวม ที่เรียกว่า ปัญหาสังคม และในที่สุดพระพุทธองค์ก็ประสบความสำเร็จ จากการคิดหาเหตุผล ในการแก้ไขปัญหามนุษย์นั้นกลายมาเป็นปัญญา พระทัยของพระองค์ก็เปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณ โดยนำเอาความรู้ที่ตนได้มาเผยแผ่ช่วยแก้ไขปัญหามนุษย์ และปัญญานั้นได้ กลายมาเป็นหลักธรรมคำสอนที่ได้แพร่ไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก โดยการเผยแผ่ด้วยพระองค์ เองและการเผยแผ่ของสาวกทั้งหลาย แม้พระพุทธองค์จะปรินิพพานไปแล้วก็ตาม แต่คำสอน ก็ยังคงเป็นตัวแทนของพระองค์ที่ยังคงอยู่ถึงปัจจุบัน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจำเป็นต้องบำเพ็ญคุณความดีอย่างยิ่งมาก่อน คือ ทรงเปี่ยมด้วยพระบารมีทั้ง 10 ประการจึงได้ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมี 10 มีได้ทรงปรารถนาสักกสมมติ มารสมบัติ พรหมสมบัติ สมบัติพระเจ้าจักรพรรดิ แต่พระองค์ทรงปรารถนาความเป็นพุทธะ ทรงบำเพ็ญเพื่อถอนสัตว์ออกจากโลก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543: ที.ม.อ. (ไทย) 12/22) การสร้างบารมีนี้เอง เป็นสิ่งที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ต้องการตรัสรู้บำเพ็ญอยู่ ตลอดเวลา ดังเช่น พระสมณโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าประเภท ปัญญาธิกะ เพราะกำลังพระปัญญินทรีย์แรงกล้า พระองค์ทรงพิจารณาในการบำเพ็ญปัญญา บารมี มองเห็นอานิสงส์ของปัญญาว่าท่านจะบริสุทธิ์ก็ด้วยปัญญา ศีลจะบริสุทธิ์ก็ด้วยปัญญา ภาวนาจะบริสุทธิ์ก็ด้วยปัญญา กิเลสทั้งหลายจะหมดก็ด้วยปัญญา กำลังอะไรจะเสมอด้วย กำลังของปัญญา เพราะไม่มีบุคคลหมู่ใดไม่ต้องการมีปัญญา ฉะนั้น พึงสั่งสมปัญญาบารมีเกิด เพราะปัญญาเป็นอาวุธในการกำจัดกิเลสทั้งหลายดังพุทธพจน์ว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญา ย่อมไม่มี” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543: ส.ส. (ไทย) 15/13/13)

หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ประมาณ 100 - 200 ปี เป็นช่วงเวลาที่มีการ สังกายนาเป็นครั้งที่ 2 พระภิกษุในพระพุทธศาสนาเกิดการแบ่งแยกเป็นนิกายต่าง ๆ ถึง 18 นิกาย เนื่องจากมีทัศนะ อุดมคติ การตีความหลักธรรม และวัตรปฏิบัติที่แตกต่างกัน เรียกว่า ความวิบัติแห่งศีลสามัญญตาและทิวฐิสามัญญตา (อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, 2539: 5) โดยมีนิกายสำคัญที่มีระบบชัดเจน มีหลักการมั่นคงเป็นที่ยอมรับของนักปราชญ์อยู่ 2 นิกาย คือ นิกาย “เถรวาท” (นิกายดั้งเดิม) และมหาสังฆิกะ ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 6-7

มหาสังฆิกะได้ก่อกำเนิดนิกาเยใหม่ โดยกลุ่มคณะสงฆ์และคฤหัสถ์ ที่เรียกตนเองว่า “มหายาน” แปลว่า ยานอันใหญ่ หมายความว่า เป็นยานพาหนะอันใหญ่ที่สามารถนำมนุษย์และสัตว์ทุกชีวิต ทุกชนชั้นวรรณะ ไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ได้เท่า ๆ กัน (พระมหาวิชาญ กำนีติกุล, 2549: 1)

ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนานิกายมหายานมีแนวความคิดโดดเด่นเฉพาะด้านที่แตกต่างไปจากพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาก เช่น การบำเพ็ญปัญญาบารมี หมายถึง อดมคติดการบำเพ็ญปัญญาบารมีมุ่งสู่พุทธภาวะแทนการบรรลุเฉพาะอรหัตตตามคติดความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ ระดับของปัญญาบารมีที่เกี่ยวกับการบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อประโยชน์สุขของสรรพสัตว์เป็นที่สุด แนวความคิดเรื่องการใช้ปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ตามคติของแดนสุขาวดี ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบปัญญาบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน ว่ามีความเหมือนและแตกต่างกัน อย่างไร

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญญาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาปัญญาบารมีในพระพุทธศาสนา มหายาน
3. เพื่อเปรียบเทียบปัญญาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีแนวทางหรือขั้นตอนดำเนินการศึกษาดังต่อไปนี้

3.1 ขั้นตอนในการรวบรวมข้อมูล

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์พระสูตรของมหายาน ที่แปลเป็นภาษาไทย
2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ตำราและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องท่านผู้รู้ทั้งหลายที่ได้กล่าวถึงปัญญาบารมี ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยคัดเลือกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญญาบารมีทั้งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน

3.2 ขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล

รวบรวมข้อมูลจากทั้ง 2 แหล่งแล้ว นำมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์เปรียบเทียบโดยจำแนกข้อมูลออกเป็นประเด็นตามจุดประสงค์ของการวิจัย โดยนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างกันของปัญญาบารมีของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน

3.3 ขั้นตอนในการนำเสนอข้อมูล

ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์โดยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้า วิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) แล้วสรุปผลการวิจัยเป็นประเด็น แล้วนำเสนอผลการศึกษาวิจัยในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

4. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบปัญหาบาร์มีในพุทธศาสนาเถรวาทกับ พุทธศาสนamahayan แล้ว มีผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ 3 ข้อ ดังนี้

4.1 ปัญหาบาร์มีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ปัญหาบาร์มี คือ ความรอบรู้ รู้ชัด รู้แจ้ง คือ รู้ธรรมที่เป็นกุศล อกุศล ธรรมมีโทษ ธรรมไม่มีโทษ ธรรมที่ให้ผลเป็นทุกข์ ธรรมที่ให้ผลเป็นสุข ธรรมที่ควรเสพ ธรรมที่ไม่ควรเสพ มุ่งเลือกเฟ้นธรรมอันเป็นคุณแก่การตรัสรู้ ละเว้นธรรมอันไม่เป็นคุณแก่การตรัสรู้ เป็นปัญหาที่พระโพธิสัตว์มุ่งบำเพ็ญประพฤติปฏิบัติตนเพื่อความสูงสุด เพื่อความประเสริฐ และเพื่อถึงฝั่งอันคือพระนิพพาน จนเกิดเป็นความเข้าใจตามความเป็นจริง ในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของธรรมทั้งหลาย และตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ในที่สุด ปัญหาบาร์มีเกิดขึ้นพร้อมกับแนวคิดเรื่องบาร์มีของพระโพธิสัตว์ เป็นการบำเพ็ญปัญญาในอดีตหลาย ๆชาติ เพื่อให้เกิดปัญญาที่ทำให้มนุษย์ธรรมดา สามารถตรัสรู้ธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นปัญหาที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีตได้บำเพ็ญมาเช่นกัน และเมื่อตรัสรู้แล้วได้ใช้ปัญหาบาร์มีที่ตนเองได้บำเพ็ญมา ประกอบกับอาศัยความกรุณาเมตตาในการสั่งสอนให้มนุษย์ทั่วไปได้หลุดพ้นจากความทุกข์

ปัญหาบาร์มีมีความสำคัญต่อการตรัสรู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะเป็น 1 ใน 10 บาร์มี ที่ทำให้พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบาร์มีทั้ง 10 บรรลุธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ปัญหาบาร์มียังทำให้บาร์มีอื่น ๆ มีความบริสุทธิ์ และยังช่วยให้กำจัดกิเลสให้หมดไปได้ ทำให้ผู้ที่บำเพ็ญปัญหาบาร์มีมีปัญญาและความฉลาดเป็นอย่างมากเพื่อใช้ในการเผยแผ่พระธรรม ปัญหาบาร์มีแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ระดับปัญหาบาร์มี ระดับปัญญาลูปบาร์มี และระดับปัญญาปรมัตถบาร์มี โดยใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหิต่าง ๆ เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง กล่าวคือ การใช้ปัญญาช่วยเหลือสรรพสัตว์ ในเรื่องเล็กน้อยที่หาข้อยุติไม่ได้ จัดเป็นปัญญาลูปบาร์มี ได้แก่ วิรุทธบัณฑิต การใช้ปัญญาช่วยเหลือสรรพสัตว์ โดยใช้ปัญญาแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ช่วยชีวิตสรรพสัตว์ได้ จัดเป็นปัญญาลูปบาร์มี ได้แก่ มโหสถชาดก ส่วนการใช้ปัญญาช่วยเหลือสรรพสัตว์ โดยใช้ปัญญาในการหาสาเหตุและช่วยชีวิตสรรพสัตว์ได้ จัดเป็นปัญญาปรมัตถบาร์มี ได้แก่ เสนกบัณฑิตชาดก

การบำเพ็ญปัญหาบาร์มีในฝ่ายเถรวาท มี 3 วิธี ได้แก่ 1) โดยวิธีสุตมยปัญญา คือ การที่มีความพอใจที่จะได้ถาม สอบถาม อรรถธรรม เหตุการณ์ต่าง ๆ จากบัณฑิตผู้รู้

ทั้งหลายโดยไม่เลือกบุคคล 2) โดยวิธีจินตตามยปัญญา คือ การใช้ปัญญาในการคิด พิจารณา หาเหตุผลอย่างแยบคายเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น สัตว์อื่นให้พ้นจากความทุกข์ และ 3) โดยวิธีภาวนามยปัญญา คือ ความพอใจในการอบรมจิตใจเกิดเป็นสมาธิอยู่เสมอ จิตใจปราศจากนิวรณ์ ตั้งมั่นในฌาน ละเหตุแห่งโมหะ จนเกิดปัญญาที่รู้เห็นตามความเป็นจริงในขั้นธ อายตนะ เป็นต้น ผลที่เกิดจากการบำเพ็ญปัญญาบารมีมาในภพชาติอื่น ๆ จนครบสมบูรณ์ทำให้มีจิตใจที่ตั้งมั่น แน่วแน่ พากเพียรเจริญปัญญาต่อการหลุดพ้น แต่ปัญญาบารมีเพียงอย่างเดียวก็ไม่อาจทำให้การหลุดพ้นสมบูรณ์ได้เพราะเป็นเพียงแค่ปัญญา ยังต้องอาศัยบารมีอื่น ๆ ร่วมด้วย มีจุดมุ่งหมายเพื่อมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และยอมสั่งสอนสรรพสัตว์ให้เจริญในธรรม ได้แก่ มรรคอันเป็นหนทางแห่งการหลุดพ้น สรรพสัตว์ที่ได้บำเพ็ญปัญญาบารมีมาสมบูรณ์ได้ พังธรรมย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ และยังส่งผลให้เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ที่มีรูปร่างกาย สวยงามซึ่งเป็นลักษณะมหาบุรุษข้อที่ 12

4.2 ปัญญาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

นับตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ 2 ประมาณพ.ศ. 100 พระพุทธศาสนาก็เริ่มแตกแยกเป็น 2 ฝ่าย คือ คณะสงฆ์ที่ยึดหลักคำสอนโดยไม่เปลี่ยนแปลง เรียกว่า นิกายเถรวาท หรือสเถรวาท และคณะสงฆ์ที่แยกออกจากนิกายเดิม คือ พวกภิกษุชาววัชชีบุตรที่มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมพระพุทธพจน์ ฝ่ายที่ถือมติของอาจารย์ของตน เรียกว่า อาจารย์วาท หรือมหาสังฆิกะ หลังจากนั้นประมาณ พ.ศ. 200 มีนิกายย่อยที่แตกไปจาก 2 นิกายใหญ่นั้น มีจำนวนมากถึง 26 นิกาย แต่นิกายที่สำคัญและเป็นหลักของนิกายอื่น ๆ มีเพียง 2 นิกายเท่านั้น คือ นิกายเถรวาทหรือสเถรวาท และนิกาย มหาสังฆิกะ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาจนกลายเป็นนิกายเถรวาท และนิกายมหายานในปัจจุบัน คำสอนเรื่องหลักปรัชญาปารมิตา หรือปัญญาบารมี ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เกิดขึ้นมาพร้อมกับคำสอนที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์เพื่อมุ่งตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เรียกว่า บารมีหรือปารมิตา อันมีต้นเค้ากำเนิดมาจากพระพุทธศาสนาเถรวาทเช่นกัน คือ ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าได้ถูกรวบรวมไว้ตั้งแต่เมื่อใด ไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้รวบรวม แต่แนวความคิดรวบรวมธรรมให้เป็นหมวดหมู่ นี้ปรากฏมีขึ้นแล้วตั้งแต่พระพุทธศาสนาเถรวาทดั้งเดิม ที่มีกรรวบรวมพระธรรมจัดเป็นหมวดหมู่ขึ้น เพื่อวัตถุประสงค์ให้ผู้ปฏิบัติได้เห็นถึงอานิสงส์ที่จะเกิดขึ้น จากการปฏิบัติธรรมที่ตนได้มุ่งหวังเอาไว้ ต่อมาแนวความคิดนี้อาจขยายไปสู่การจัดกลุ่มธรรมเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าไว้โดยเฉพาะอันเรียกว่า บารมีหรือปารมิตา

คำว่า บารมี และ ปารมิตามีความหมายอย่างเดียวกัน หมายถึง การถึงฝั่งอื่น การหลุดพ้น (ธรรม) ที่ทำให้ถึงฝั่งอื่น เป็นต้น เมื่อนำ บารมี ไปใช้กับบุคคลในอุดมคติของมหายาน คือ พระโพธิสัตว์ คำว่า บารมี จึงถูกจำกัดความให้แคบลง เป็นเพียงปฏิบัติสำหรับพระโพธิสัตว์ที่ต้องบำเพ็ญเพียรไปจนกว่าจะได้ตรัสรู้อนุตรสัมโพธิญาณ หรือบรรลุพุทธภาวะในที่สุด ดังนั้น ปรัชญาปารมิตา จึงเกิดมาพร้อมกับแนวคิดเรื่องบารมี

อันเป็นปัญญานันยอมที่พระโพธิสัตว์ที่ต้องบำเพ็ญไปจนกว่าจะแจ้งในบุคคลศุขนุตา และธรรมศุขนุตา คือ เห็นบุคคลและธรรมทั้งปวงเป็นของว่าง ไม่ควรยึดถือ ถ้อยมั่น ซึ่งถือว่าเป็นการบูรณาการขั้นสุดท้ายของทุกบารมี ได้ตรัสรู้อนุตรสัมโพธิญาณในที่สุด

ปรัชญาปารมิตา มีลักษณะของความรู้ที่แท้จริง คือ ความรู้ที่พระโพธิสัตว์สามารถแยกแยะความจริง 2 ประการ คือ ความจริงขั้นสมมติสัจจะและความจริงขั้นปรมัตถ์ออกจากกันได้ โดยการพิจารณาเห็นสภาวธรรมทั้งปวงตามความเป็นจริง ว่าเป็นเพียงศุขนุตาธรรมเท่านั้น คือ ไม่มีตัวตน ไม่มีสิ่งที่รู้ เกิดเป็นศุขนุตาเห็นสภาวธรรมทั้งหลายเป็นความว่างในสภาวศุขนุตาจะไม่มีความเห็นแก่ตัวหลงเหลืออยู่ เพราะปัญหาที่ได้จากการเข้าใจว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายต่างก็ปรารถนาความสุข และไม่ปรารถนาความทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น ได้นำไปสู่ความกรุณาและมุทิตาในสัตว์ทั้งหลาย เป็นพุทธะโดยสมบูรณ์ ปรัชญาปารมิตาเป็นบารมีในลำดับที่ 6 อันเป็นบารมีสุดท้ายที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญ เป็นปารมิตาที่สูงที่สุด มีฐานะเหนือปารมิตาทั้งปวง ปารมิตาอื่น ๆ เนื่องจากบารมีทั้งหมดนั้นทำที่สุดแล้วก็รวมลงในปรัชญาปารมิตา เพราะการปฏิบัติปรัชญาปารมิตานี้ ทำให้บุคคลย่อมรู้แจ้งสรรพสิ่งตามที่มันเป็นจริง และปรัชญาปารมิตาเป็นสิ่งที่ทำให้บารมีข้ออื่น ๆ มีความสมบูรณ์

พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญปรัชญาปารมิตา มีจิตใจที่เข้าถึงศุขนุตาความว่างเปล่า ทำให้ผู้มีความมองอาจ กล้าหาญ ไม่มีความกลัวเกิดขึ้นในจิตใจเลย เพราะเข้าใจความจริงแท้ของสรรพสิ่งทั้งปวง เป็นเครื่องมือที่ทำลายอวิชชา ทำลายอภิสลทั้งหมด เห็นแจ้งชัดในปฏิจจสมุปบาท และเข้าสู่พระนิพพานได้ แต่เนื่องด้วยมหากรุณาพระโพธิสัตว์ทำให้อย่างไม่เข้าสู่พระนิพพาน แต่ยังคงอยู่เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ด้วยอุบาย เป็นที่รักของมารดา บิดา มิตรสหายญาติพี่น้อง และสมณพราหมณ์ทั้งปวง สามารถข่มเสียซึ่งคำถามและคำตอบของผู้กล่าวถ้อยคำคัดค้านด้วยวิธีแห่งธรรม

การบำเพ็ญ ปรัชญาปารมิตา มีอยู่ 3 ระดับ คือ 1) เลากิกะ ปัญญาเกี่ยวกับโลก เป็นปัญหาที่บำเพ็ญเพื่อวิชาความรู้ทั่วไป 2) โลโกตตร ปัญญาพ้นจากโลก เป็นปัญหาที่บำเพ็ญเพื่อเข้าสู่พระนิพพาน และ 3) โลโกตตรตม ปัญญาพ้นโลกอย่างที่สุด เป็นปัญหาที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพื่อหวังประโยชน์สุขแก่ทุกสรรพสัตว์ หัวใจสำคัญของการบำเพ็ญปรัชญาปารมิตาต้องไม่ยึดติดในสิ่งใด ๆ แบ่งการบำเพ็ญปรัชญาปารมิตาได้ 3 วิธี คือ 1) การเข้าสอบถามนักปราชญ์ผู้รู้ทั้งหลาย (ศรุตมयी) ในขั้นนี้ บำเพ็ญด้วยการสอบถามความรู้จากนักปราชญ์ต่าง ๆ โดยไม่เลือกชนชั้น ฟังให้เข้าใจแทงตลอดในสิ่งที่ได้ยิน 2) การมุ่งเน้นพัฒนาปัญญาของตนให้เกิดปัญญา (จินตามयी) วิธีนี้จะพัฒนาปรัชญาปารมิตาจากการคิด เกิดทัศนะสามารถแยกแยะหรือเข้าใจชัดถึงความจริงระดับสมมติและปรมัตถ์เสียได้ ไม่ยึดติดในสิ่งทั้งหลายภายนอก และ 3) การทำให้เกิดจากสมาธิ และวิปัสสนา (ภาวนามयी) วิธีสุดท้ายพัฒนาปรัชญา ปารมิตาจากวิปัสสนา ในระดับนี้เป็นการให้ภายในจิตใจแจ้งในบุคคลศุขนุตา

และธรรมศูนยตา คือ เห็นบุคคลและธรรมทั้งปวงเป็นของว่าง ไม่ควรยึดมั่น ถ้อยมั่น เข้าถึงสภาวะของศูนยตา

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญปรัชญาปารมิตาเพื่อการหลุดพ้น อันเป็นผลมาจากการบำเพ็ญปรัชญาปารมิตา ใช้ปัญญาเป็นตัวควบคุมจิตให้อยู่ในกรอบของความคิด ขำระกิเลสออกจากจิตใจ ตามคติของมหายาน เชื่อว่าจิตทุกดวงมีความเป็นพุทธะอยู่ในตัวเอง เพียงแค่กำจัดสิ่งที่มีปิดบังให้ออกจากจิต ความรู้แจ้งนั้นก็ปรากฏ จิตจะปลอดจากสิ่งที่ปิดบังทั้งปวง ความว่างของจิตที่ปลอดจากกิเลสนี้ คือ นิพพานหรือความหลุดพ้นที่แท้จริง เกิดเป็นปัญญาอันยิ่ง รู้แจ้งในกุศล และอกุศล สำเร็จ เป็นพระพุทธเจ้า และเมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วทรงมอบหนทางการหลุดพ้นให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ตรากจณวาระสุดท้ายเข้าสู่ปรินิพพาน

4.3 เปรียบเทียบปัญญาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน

จากการศึกษาเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบปัญญาบารมีในพุทธศาสนาเถรวาทกับพุทธศาสนาฝ่ายมหายานแล้ว มีประเด็นเปรียบเทียบ 3 ประเด็น คือ ความหมายของปัญญาบารมี ระดับของปัญญาบารมี และจุดมุ่งหมายของปัญญาบารมี

1. ความหมายของปัญญาบารมี

ความหมายของปัญญาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในภาพรวมแล้วไม่ได้ต่างกันมากนัก คือ หมายถึงปัญญาที่ทำให้หลุดพ้น แต่ในพระพุทธศาสนาเถรวาทจะให้ความหมายครอบคลุมไปถึง ปัญญาอันเป็นความรู้ในการปฏิบัติตน คือ การเลือกธรรมที่สมควรเสพ ธรรมอันเป็นคุณ ไปจนถึงความรู้ในชัดแจ้งถึงความเป็นอนัตตาของธรรมทั้งหลายจึงบรรลุธรรม และไม่ได้เจาะจงใช้กับพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังใช้กับสาวกทั่วไปเมื่อสาวกมีปัญญาที่สามารถตรัสรู้ธรรมได้ ก็เรียปัญญานั้นว่า ปัญญาบารมี ส่วนมหายานไม่ได้เน้นถึงการปฏิบัติตน แต่เน้นไปที่ความเข้าใจชัดแจ้งสภาพศูนยตา แล้วจึงบรรลุธรรม จำกัดความแคบลงมาใช้กับพระโพธิสัตว์เท่านั้น

2. ระดับของปัญญาบารมี

พระพุทธศาสนาเถรวาท และมหายานได้แบ่งระดับของปัญญาบารมีเป็น 3 ระดับเหมือนกัน แต่มหายานจะไม่ได้มีเกณฑ์การแบ่งชัดเจนเหมือนเถรวาท โดยเถรวาทใช้ปัญญาในการช่วยเหลือสรรพสัตว์เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ส่วนมหายานจะมุ่งเน้นไปที่การบำเพ็ญปัญญาบารมีเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีลักษณะการแบ่งระดับขั้นของปัญญาบารมีที่ใช้เกณฑ์นี้ โดยจัดการบำเพ็ญปัญญาบารมีเพื่อตนเองเป็นขั้นต้น บำเพ็ญปัญญาบารมีเพื่อเข้าสู่นิรวาณเป็นขั้นกลาง และบำเพ็ญปัญญาบารมีเพื่อประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์จัดเป็นบารมีขั้นสูงสุด ที่เป็นดังนี้ก็เพราะอิทธิพลแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ที่มุ่งช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ก่อน ส่วนตนเองพ้นทุกข์ทีหลัง จึงแตกต่างจากเถรวาทแบบตรงกันข้ามที่มุ่งบำเพ็ญปัญญาบารมีเพื่อเข้าสู่จุดหมายสูงสุดก่อนแล้วจึงช่วยเหลือผู้อื่น

3. จุดมุ่งหมายของปัญญาบาารมี

จุดมุ่งหมายของการบำเพ็ญปัญญาบาารมีของทั้ง 2 นิกายนั้นเหมือนกัน คือ เพื่อบรรลุนิพพานสัมมาสัมโพธิญาณ และช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ แต่การที่จะตรัสรู้ บรรลุนิพพานสัมมาสัมโพธิญาณได้ต้องอาศัยบาารมีอื่น ๆ ร่วมด้วย การหลุดพ้นนั้นมีรายละเอียด ที่ต่างกันอย่างเห็นได้ชัด คือ การหลุดพ้นของจิต ฝ่ายเถรวาทเชื่อว่าจิตใจมีกิเลส และมักจะ มุ่งสู่ที่ต่ำ ที่สกปรก จำเป็นต้องใช้ปัญญาบาารมีเป็นตัวควบคุมให้จิตมีความตั้งมั่น แน่วแน่ พากเพียรชำระกิเลสให้หมดและบรรลุนิพพาน ฝ่ายมหายาน เชื่อว่าจิตทุกดวงมีความเป็นพุทธะ อยู่ในตัวเอง เพียงแต่ใช้ปัญญาบาารมี กำจัดสิ่งที่ปิดบังให้ออกจากจิต ความรู้แจ้งนั้นจะปรากฏ จิตจะไม่มีสิ่งปิดบัง สภาวะที่จิตรู้แจ้ง ไม่มีอะไรปิดบัง คือ ความหลุดพ้น เกิดเป็นปัญญาอันยิ่ง และยอมสั่งสอนสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

5. อภิปรายการวิจัย

5.1 ปัญญาบาารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ ดังนี้ ปัญญาบาารมี คือ ความรู้ที่สามารถทำให้หลุดพ้น ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ เป็นปัญญาที่เกิดจากการบำเพ็ญในอติตชาติหลาย ๆ ชาติ โดยสามารถบำเพ็ญปัญญาบาารมีได้ 3 วิธี ได้แก่ 1) วิธีสุตมยปัญญา 2) วิธีจินตามยปัญญา และ 3) วิธีภาวนามยปัญญา เมื่อบำเพ็ญปัญญา บาารมีจนสมบูรณ์แล้ว ปัญญาบาารมีส่งผลให้เกิดความพากเพียรเจริญปัญญาต่อการหลุดพ้น เพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และยอมสั่งสอนสรรพสัตว์ให้เจริญในธรรมในชาติสุดท้าย

5.2 ปัญญาบาารมีในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน สรุปได้ ดังนี้ มหายานใช้คำว่า ปรัชญาปารมิตา หมายถึง ความรู้ที่ช่วยให้ข้ามจากโลกียะ ไปยังโลกุตตระ ได้แก่ ปัญญาใน เข้าใจถึงความเป็นศูนย์ตาของสิ่งทั้งหลาย และนำไปสู่พุทธภาวะ นิกายมหายานเป็นนิกายที่ แยกตัวออกมาจากฝ่ายเถรวาท จึงนำคำสอนที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพื่อเป็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าของฝ่ายเถรวาทมาด้วยเช่นกัน ความสำคัญของการบำเพ็ญปรัชญาปารมิตา ของมหายาน คือ การที่ไม่ยึดติดในทุกสิ่ง ไม่ยึดติดแม้แต่ตัวปัญญา สามารถบำเพ็ญปรัชญา ปารมิตาได้ 3 วิธี คือ 1) การเข้าสอบถามนักปราชญ์ผู้รู้ทั้งหลาย (ศรุตมย) 2) การมุ่งเน้น พัฒนาปัญญาของตนให้เกิดปัญญา (จินตามย) และ 3) การทำให้เกิดจากสมาธิ และวิปัสสนา (ภาวนามย) พระโพธิสัตว์จำเป็นบำเพ็ญปรัชญาปารมิตาเพื่อการหลุดพ้นเป็นพระสัมมาสัม พุทธเจ้า และทรงชี้ทางการหลุดพ้นให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย จนวาระสุดท้ายเข้าสู่ปรินิพพาน

ถึงแม้ว่ามหายานจะนำหลักคำสอนเรื่องปัญญาบาารมีจากเถรวาทไป แต่พระพุทธศาสนานิกายมหายานมีพัฒนาการทางด้านความคิดที่แตกต่างไปจาก พระพุทธศาสนาแบบเถรวาท คำสอนเรื่องปัญญาบาารมีจึงมีความคล้ายกันและแตกต่างกัน ดังนี้ การให้ความหมายของปัญญาบาารมีทั้ง 2 นิกาย มีความคล้ายกัน คือ หมายถึงปัญญาที่ ทำให้หลุดพ้น แต่ในพระพุทธศาสนาเถรวาทจะให้ความหมายรวมถึงปัญญาที่เป็นความรู้

ในการปฏิบัติตนเพื่อการหลุดพ้น และยังใช้กับสาวกทั่วไป ส่วนมหายานเน้นถึงไปที่ความรู้ที่เข้าใจชัดแจ้งสภาพศุขนยตา และใช้กับพระโพธิสัตว์เท่านั้น ปัญญาบารมีจึงมีลักษณะเป็นความว่าง เกิดการบำเพ็ญปัญญาในอดีตหลาย ๆ ชาติ เมื่อบำเพ็ญจนสมบูรณ์แล้วปัญญาที่บำเพ็ญมาทำให้พระโพธิสัตว์ตรัสรู้ธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ และใช้ปัญญาบารมีที่ตนเองได้บำเพ็ญมาประกอบกับความเมตตากรุณา สั่งสอนให้มนุษย์ทั่วไปได้หลุดพ้นจากความทุกข์ ถือได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายของการบำเพ็ญปัญญาบารมี

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงความรู้วิชาการ

1. หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญปัญญาบารมี เป็นหลักธรรมที่สูงส่ง และทรงคุณค่าในสังคม สามารถสร้างให้เกิดมีขึ้นกับตนเองได้ และสามารถประยุกต์ใช้กับชีวิต ทั้งในระดับปัจเจกและส่วนรวมได้ ยังสามารถนำมาใช้ในชีวิตรประจำวัน เพราะช่วยส่งเสริมให้บุคคลผู้ปฏิบัติได้รับผลอย่างดีและเกิดความสงบสุขภายในจิตใจ ลดความขัดแย้งในสังคมได้ เพราะการสั่งสมปัญญาบารมี ถือว่าเป็นการสร้างคุณประโยชน์ในสังคมส่วนรวมด้วย

2. สถาบันการศึกษาและรัฐตลอดถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมเรื่องการบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ให้ถูกต้อง และสอนให้สังคมดำเนินตามอย่าง เพื่อเป็นการสร้างปัญญา ส่งเสริมความมีเมตตา กรุณา ในสังคมได้อย่างถูกต้อง ช่วยลดความขัดแย้งได้อย่างยั่งยืน

6.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิเคราะห์หลักปัญญาบารมีทั้ง 3 ระดับ ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ในมิติทางพระโพธิสัตว์ และมิติทางปรัชญาปารมิตาของพระพุทธศาสนาเถรวาท

2. ควรศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมปรัชญาปารมิตาของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และเปรียบเทียบการบำเพ็ญปัญญาบารมีในชาดกของพระพุทธศาสนาเถรวาท

3. ควรศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องการสร้างปัญญาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยใช้บุคคลตัวอย่างในสังคมเป็นข้อเปรียบเทียบว่า ใครบ้างที่เข้าข่ายบำเพ็ญปัญญาบารมีเป็นประโยชน์ต่อสังคม เพื่อพุทธภูมิและโพธิญาณ

เอกสารอ้างอิง

- คณะสงฆ์จีนนิกาย. (2531). **พระพุทธศาสนาสยาม**. กรุงเทพฯ: ธนาคารกรุงเทพพิมพ์เป็น
ธรรมบรรณการ.
- พระมหาวิชาญ กำเนิดกลับ. (2549). การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์โพธิจรรยาวดาร. **ศิลปะศาสตร์
มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก**. บัณฑิต
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2543). **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2557). **อรรถกถา ภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. (2539). **พระพุทธศาสนาสยาม**. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร: สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย.